

BRAVE NEW WORLD WIDE WEB

Over nut en noodzaak van digitaal lezen bij het schoolvak Engels

Docenten maken zich zorgen om de verminderende leesvaardigheid van leerlingen. Hun leesgedrag verandert doordat ze vaker online en minder van papier lezen. Ook bij het schoolvak Engels vragen docenten zich af: leidt lezen op een scherm tot oppervlakkiger en slechter lezen of kan een digitale leesomgeving juist bijdragen aan een betere Engelse leesvaardigheid?

MANON REIBER-KUIJPERS

In de media, ook hier in *Levende Talen Magazine*, verschijnen regelmatig berichten over de verslechterende leesvaardigheid van leerlingen. Tegelijkertijd neemt de gemiddelde schermtijd toe. Dat leidt al snel tot de veronderstelling dat jongeren door al dat klikken en scrollen oppervlakkiger, en dus slechter, gaan lezen. Of dat werkelijk zo is, valt te bezien. Onderzoekers hebben in het verleden vaak de vraag gesteld wat effectiever is: lezen van een scherm of op papier. Verschillende studies laten zien dat er inderdaad een klein maar significant voordeel is van lezen op papier voor het tekstbegrip. De paradox is echter dat digitaal lezen juist vraagt om andere, en soms zelfs betere, leesvaardigheid dan lezen op papier. Zo is

het zeker bij internetteksten noodzakelijk om je als lezer niet alleen af te vragen wat er staat, maar ook of het wel klopt. De digitale leesomgeving kent specifieke kenmerken die zowel mogelijkheden als uitdagingen met zich meebrengen. Het internet bevat een enorme rijkdom aan teksten, maar ook afleiding en desinformatie liggen op de loer. Die uitdagingen zijn de reden dat een goede leesvaardigheid vereist is; tegelijkertijd biedt de digitale leesomgeving mogelijkheden om de leesvaardigheid te verbeteren mits er bewust gebruik van deze mogelijkheden wordt gemaakt.

Daarom is het wellicht zinniger om in het streven leerlingen meer en beter aan het lezen te krijgen niet te denken in termen van óf óf, maar én én. Digitaal lezen kan bij de moderne vreemde talen een waardevolle aanvulling

vormen op het bestaande leesvaardigheidsprogramma. Aan de hand van het SAMR-model (Puentedura, 2006) worden daarom enkele concrete ideeën – in dit geval voor het schoolvak Engels – aangereikt over hoe zo'n digitale leesles er dan uit zou kunnen zien.

Digitaal lezen

Het is op de eerste plaats relevant om onderscheid te maken tussen *digital reading* en *reading digitally* (Singer & Alexander, 2017). *Digital reading* (digitaal lezen) wil zeggen het lezen van digitale teksten waarbij de kenmerken en mogelijkheden van de digitale leesomgeving nadrukkelijk worden benut. Te denken valt aan het doorzoeken en lezen van websites waarbij doorgeklikt kan worden naar andere bronnen en media, of het gebruiken van

hyperlinks met extra informatie of aanwijzingen om het tekstbegrip te ondersteunen. *Reading digitally* is puur het lezen van een papieren tekst vanaf een scherm, zoals het lezen van een boek op een e-reader, zonder daarbij gebruik te maken van de aanvullende digitale opties. Dit wordt ook wel aangeduid als 'boek achter glas'. Er kunnen praktische of persoonlijke overwegingen zijn om de tekst vanaf een scherm te lezen, maar voor het ontwikkelen van leesvaardigheid biedt dit geen echte meerwaarde ten opzichte van lezen op papier. Sterker nog: wie de tekst in alle details en finesses wil begrijpen, kan deze dan beter in gedrukte vorm lezen, zoals onder andere blijkt uit een meta-analyse van Delgado et al. (2018).

Zodra de specifieke kenmerken van de digitale omgeving worden benut en ingezet, is er sprake is van

Foto: Jurjen Poeles

Er is ook een keerzijde: door alles waar je op kunt klikken ligt het risico van afleiding en gebrek aan focus al snel op de loer

digitaal lezen. Vreemdetaalvaarders die nadrukkelijk gebruikmaken van de mogelijkheden van digitaal lezen, presteren beter dan degenen die dat niet doen (Reiber-Kuijpers et al., 2021). Zo zorgt bijvoorbeeld een online woordenboek dat geïntegreerd is in de tekst ervoor dat leerlingen in dezelfde tijd meer woorden gaan opzoeken tijdens het lezen, dat die woorden op de langere termijn beter bekijken en dat leerlingen zich na afloop ook beter kunnen herinneren waar de tekst over ging.

Affordances

Voor deze mogelijkheden wordt meestal de term *affordances* gebruikt. Bij digitaal lezen gaat het dan niet alleen om de kenmerken van de digitale leesomgeving, maar ook om een *bewuste beslissing* om die kenmerken te gebruiken, negeren, aan te passen, of met een ander doel te gebruiken (Ware, 2017), zoals het besluit om al dan niet te klikken op een videolink bij een krantenartikel. In een educatieve context kan hierbij ook gedacht worden aan extra hulpmiddelen voor leerlingen, zoals pop-ups met suggesties voor bepaalde leesstrategieën waar de leerling een keuze uit zou kunnen maken.

Een ander voorbeeld van een tekst met *affordances* is interactieve fictie, een kruising tussen een boek en een game, zoals <www.waldengame.com>. In *Walden* kruipt de lezer in de huid van Henry David Thoreau, de auteur van het gelijknamige boek. Hij moet zichzelf als dit personage uit lastige situaties zien te redden, komt daarbij steeds voor dilemma's te staan en maakt keuzes die ook invloed hebben op hoe het verhaal voor dit personage uiteindelijk afloopt. Voor leerlingen kan het enorm motiverend zijn om niet alleen een verhaal te lezen, maar het te *beleven* en zo ook bij te dragen aan het creëren van de verhaallijn. *Affordances* kunnen daarmee zorgen voor een aantrekkelijker en motiverender leesomgeving, met meer autonomie voor de leerlingen en met waar nodig extra ondersteuning bij het lezen in de vreemde taal.

Uitdagingen en mogelijkheden

Er is ook een keerzijde: door alles waar je op kunt klikken ligt het risico van afleiding en gebrek aan focus al snel op de loer. De digitale leesomgeving bevat soms (te) veel

visuele prikkels, links, geluidseffecten en andere 'toeters en bellen' waardoor de lezer niet meer weet waar hij zich op moet richten. Het is dan ook belangrijk om het niet alleen te hebben over het *gebruiken*, maar ook over het *negeren* van bepaalde kenmerken in de digitale omgeving. Het is de kunst om je als lezer dan niet onnodig te laten afleiden en niet zomaar ergens op te klikken. Het leren 'navigeren' van digitale teksten is daarmee een belangrijke vaardigheid om te ontwikkelen.

Digitaal lezen, in tegenstelling tot het lezen van een enkele gedrukte tekst, omvat meestal ook het kunnen uitstippelen van een leesroute binnen een netwerk van aan elkaar gekoppelde teksten, en dus het kunnen managen en integreren van informatie uit al deze verschillende teksten en bronnen. Zo ontstaat er feitelijk een ander leesproces, waarbij teksten niet langer afzonderlijk en lineair gelezen worden, maar kriskras door elkaar, in samenhang met andere teksten en media, soms fragmentarisch en non-lineair. Dat vraagt om een heel goede leesvaardigheid.

Met de juiste leestaak erbij, dat wil zeggen een opdracht die open, uitdagend en complex genoeg is, kan digitaal lezen ook leiden tot meer betrokkenheid. Lezen in een digitale omgeving nodigt vaak uit tot samenwerken en verbondenheid met anderen. Gee (2004) noemt dit soort omgevingen *affinity spaces*. Een voorbeeld is <harrypotter.fandom.com>, een fansite met nieuws, recensies, discussiefora enzovoort. Leerlingen zouden bijvoorbeeld de opdracht kunnen krijgen om de site te doorzoeken en relevante informatie te verzamelen om op basis daarvan in groepjes een schoolbrochure voor Hogwarts te schrijven of een jaarboek samen te stellen. Hierdoor zullen leerlingen zich waarschijnlijk eerder afvragen naar wat voor informatie ze eigenlijk op zoek zijn dan bij het beantwoorden van een aantal standaardbegripsvragen over een enkele tekst. Zo bevat niet alleen de tekst zelf, maar ook de digitale leestaak een hogere mate van authenticiteit en biedt deze meer autonomie.

Tekstkeuze

Door het ruime aanbod aan digitale teksten in het Engels valt er voor leerlingen en docenten heel wat te kiezen.

EEN PRAKTIJKVOORBEELD VOLGENS HET SAMR-MODEL

Substitution (vervanging)

De papieren tekst wordt vervangen door een digitale tekst, bijvoorbeeld in PDF-formaat, zonder daar functioneel iets aan toe te voegen. Het gaat het dan om *reading digitally*. Een voordeel is dat er voor leerlingen meerdere teksten beschikbaar zijn, zodat er een individuele keuze gemaakt kan worden op basis van onderwerp of moeilijkheidsgraad, zoals op <vllt.nl/learnenglish>.

Augmentation (aanvulling)

Er kan een functionaliteit toegevoegd worden aan de digitale tekst, zoals bijvoorbeeld hyperlinks met een omschrijving van de betekenis van een woord of frase. Op deze manier kunnen hulpmiddelen worden aangereikt die het tekstbegrip van leerlingen ondersteunen. Dit maakt het wellicht ook mogelijk om een tekst die net iets te hoog gegrepen is, toegankelijk te maken. Op <vllt.nl/bbc> staan bijvoorbeeld hypertexten met geïntegreerde uitleg van vocabulaire en grammatica.

Modification (aanpassing)

De leertaak wordt aangepast. Een voorbeeld hiervan is het al eerdergenoemde *interactive fiction*. Van oorsprong bevatten *interactive fiction games* uitsluitend tekst. Een enorme collectie *interactive fiction* en reviews van gebruikers is te vinden in de Interactive Fiction Database (<ifdb.org>). De laatste jaren verschijnen er ook *gamebooks* die in hoge grafische kwaliteit zijn vormgegeven, zoals *Walden*. Doordat leerlingen keuzes maken en invloed hebben op de verhaallijn lenen deze teksten zich voor heel andere leertaken dan alleen het beantwoorden van vragen over de tekst. Een logische opdracht zou kunnen zijn om de leerlingen te laten samenwerken in tweetallen en ze te laten discussiëren over de dilemma's om samen tot overeenstemming te komen. Omdat hierdoor voor ieder tweetal een andere verhaallijn ontstaat, leent deze opdracht zich er ook voor om leerlingen het verhaal te laten navertellen en uitwisselen. Dat biedt mogelijkheden om actief te werken aan de Engelse leesvaardigheid in samenhang met de overige taalvaardigheden.

Redefinition (herontwerp)

ICT kan zorgen voor een compleet andere leeservaring en voor taken die zonder de betreffende ICT-toepassing niet zouden kunnen worden uitgevoerd. Een voorbeeld van zo'n applicatie is <vllt.nl/tradition> van het Smithsonian Institution. In plaats van teksten te lezen en vragen te beantwoorden, kunnen leerlingen op een *storymap* van de Verenigde Staten klikken. Er verschijnt een pop-up met het verhaal van een individueel persoon. De verschillende verhalen samen vormen een lappendeken van de culturele diversiteit van de Verenigde Staten. Ieder verhaal wordt ondersteund door een audiofragment. Ook kan er doorgelinkt worden naar foto's, muziek, voorwerpen uit de museumcollectie enzovoort. Docenten kunnen op de bijbehorende site <vllt.nl/tradition-doc> allerlei leermiddelen vinden, waaronder lesplannen, materialen en opdrachten. Deze applicaties lenen zich uitstekend voor *task-based* of *project-based learning*, waarbij digitaal lezen geen doel op zich meer is, maar een middel om een complexe, betekenisvolle taak in het Engels te kunnen volbrengen.

Dat biedt mogelijkheden om teksten aan te laten sluiten bij de belevingswereld en persoonlijke interesses van leerlingen. Tegelijkertijd is het erg lastig om de moeilijkheidsgraad van dergelijke teksten te bepalen, waardoor 'lezen op het juiste niveau' lang niet altijd gegarandeerd kan worden. Voor het lezen in een vreemde taal is lezen op het juiste niveau een belangrijk uitgangspunt, omdat alles wat lezen ingewikkeld maakt nóg ingewikkelder wordt wanneer de lezer dat moet doen met een beperktere kennis en beheersing van de taal. Anders gezegd: als een tekst te moeilijk is, is de kans groot dat de lezer afhaakt, zeker bij het lezen in een vreemde taal.

De leesbaarheid, moeilijkheidsgraad, kwaliteit en betrouwbaarheid van leesteksten in een bestaande lesmethode wordt geborgd door een professioneel team van auteurs en redacteurs, en afgestemd op de specifieke doelgroep. Bij internetteksten is het steeds de vraag of ze geschikt zijn voor lezers die zich de taal nog eigen moeten maken, en of teksten goed geschreven zijn en geen onjuistheden bevatten. Dat maakt het selecteren van geschikte teksten voor leerlingen, maar ook voor docenten, tot een enorme uitdaging. Dat zit hem niet zozeer in het onderwerp, maar vooral in de taalkundige aspecten. Wanneer een leerling zelf de tekst uitkiest, doet dit een groot beroep op diens taalbewustzijn en op het kunnen inschatten van de moeilijkheidsgraad van tekst in verhouding tot de eigen taal- en leesvaardigheid. Door leerlingen die keuze tijdens de les te laten maken, en niet thuis, kunnen ze beter ondersteund worden daarbij. Een belangrijke vuistregel is dan: liever een makkelijke tekst met een uitdagende opdracht dan andersom.

In tijden van ChatGPT, desinformatie en *fake news* is het daarnaast van belang dat leerlingen digitale teksten leren beoordelen op kwaliteitsaspecten als betrouwbaarheid. Digitaal lezen kan leerlingen hiervan beter bewust maken, door ze bijvoorbeeld te laten onderzoeken uit welke bron de tekst afkomstig is, of door te leren factchecken.

SAMR

Voor het ontwerpen van een digitale Engelse leesles kan het SAMR-model helpend zijn (Puentedura, 2006). SAMR

Leestips van Manon Reiber-Kuijpers

Vakliteratuur

Tales of literacy for the 21st century (2016) van neurowetenschapper en leesonderzoeker Maryanne Wolf. Reiber-Kuijpers: 'Dit toegankelijk geschreven semi-wetenschappelijke boek is een geweldige aanrader voor iedereen die na het lezen van dit themanummer geïnteresseerd is geraakt in wat Wolf "de tweede revolutie in het brein" noemt. Met een knipoog naar Chaucers *Canterbury Tales* wordt er in ieder hoofdstuk door iemand anders een verhaal verteld, zoals het verhaal van de taalkundige, van de neurowetenschapper en van het kind. Hierin worden vragen beantwoord als: Wat betekent het om geletterd of ongeletterd te zijn in de 21e eeuw? Hoe verandert het brein door lezen en door de komst van digitale media? Wat dreigen we te verliezen en wat is er te winnen in het digitale tijdperk? Het boek eindigt met "een verhaal van hoop voor ongeletterde kinderen".'

Fictie

The sentence (2021) van Louise Erdrich. Het verhaal speelt zich grotendeels af in een boekwinkel in Minneapolis. Reiber-Kuijpers: 'De hoofdpersoon is Tookie, een Ojibwe vrouw van middelbare leeftijd. Toen Tookie een jaar of dertig was, pleegde ze een bizarre misdaad door een stoffelijk overschot te ontvreemden, waarna ze een even absurde gevangenisstraf van zestig jaar krijgt opgelegd. In de gevangenis zijn boeken haar redding. Wanneer ze vervroegd vrijkomt, krijgt ze een baantje in een boekwinkel die gespecialiseerd is in literatuur van *Native Americans* en bevolkt wordt door een bont en excentriek gezelschap. Tookie kan haar geluk niet op. De idylle eindigt abrupt wanneer Flora – een klant door Tookie omschreven als een "wannabe Indian" – sterft en als spook de boel op stelten komt zetten in de winkel. Niet veel later breekt de coronapandemie uit en komt George Floyd door politiegeweld om het leven in een straat bij de boekwinkel om de hoek, hetgeen werkelijk alles ontwricht. *The sentence* is een onweerstaanbaar boek dat de ene keer vertedert, de andere keer onthutst, ontroert of aan het lachen maakt, maar dat de lezer van begin tot eind bij de lurven pakt, waardoor je het wel in één keer móét uitlezen!'

staat voor *substitution*, *augmentation*, *modification* en *redefinition*. Dit is geen wetenschappelijk model, maar juist heel praktisch. Het biedt docenten een kijkkader om te beslissen wat wenselijk is voor het gebruik van ICT in de leesles. Daarbij zijn de eerste twee stappen – vervanging en aanvulling van papieren door digitale tekst – waarschijnlijk eenvoudiger te zetten dan de laatste twee – het aanpassen en zelfs volledig herontwerpen van de leer-taak. Toch is het is zeker niet de bedoeling om *redefinition* te zien als het hoogst haalbare. Het model helpt om te bepalen hoe ICT ingezet kan worden op een manier die aansluit bij de doelen en vakdidactische uitgangspunten van de les. Een concreet praktijkvoorbeeld van hoe dit model toegepast kan worden om een digitaal leesprogramma samen te stellen is in het kader op pagina 25 uitgewerkt.

Kort samengevat begint een goede Engelse leesvaardigheid met lezen op papier, maar een aanvullend digitaal leesprogramma heeft veel toegevoegde waarde. De digitale leesomgeving stelt eisen aan de leesvaardigheid van leerlingen, maar biedt tevens kansen om leerlingen anders en beter te leren lezen. Door aandacht te besteden aan digitaal lezen en oog te hebben voor de specifieke *affordances*, helpen we leerlingen om leesvaardiger te worden. Ook digitaal lezen moet je leren! ■

Manon Reiber-Kuijpers is lerarenopleider, vakdidacticus en hoofd-docent Engels bij de Master Leraar Engels van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN). Ze heeft in het bijzonder belangstelling voor vakdidactiek, onderzoek en Amerikaanse letterkunde. Daarnaast doet ze parttime promotieonderzoek bij de Radboud Docentenacademie over digitaal lezen in het Engels en het onderwijzen daarvan.

LITERATUUR

- Delgado, P., Vargas, C., Ackerman, R., & Salmerón, L. (2018). Don't throw away your printed books: A meta-analysis on the effects of reading media on reading comprehension. *Educational Research Review*, 25, 23–38.
- Gee, J. (2004). *Situated language and learning: A critique of traditional schooling*. Routledge.
- Puentedura, R. (2006). *Transformation, technology, and education*. Hippasus. <http://hippasus.com/resources/tte/>
- Reiber-Kuijpers, M., Kral, M., & Meijer, P. (2021). Digital reading in a foreign language: A systematic literature review. *Computers & Education*, 163, Artikel 1041154.
- Singer, L., & Alexander, P. (2017). Reading on paper and digitally: What the past decades of empirical research reveal. *Review of Educational Research*, 87(6), 1007–1041.
- Ware, P. (2017). Technology, new literacies, and language learners. In C. Chapelle & S. Sauro (Red.), *The handbook of technology teaching and learning* (p. 265–277). Wiley.

binnenkort

- 17 april 2024**, Lezen Centraal, Utrecht, <vllt.nl/lezencentraal>
- 19 april 2024**, Anéla-/VIOT-Juniorendag, Nijmegen, <vllt.nl/anela>
- 12 juni 2024**, Conferentie Naar Inclusiever Onderwijs, Bussum, <vllt.nl/inclusief>
- 13 juni 2024**, Congres Hoogsensitieve Jongeren, <vllt.nl/hoogsensitief>
- 18 juni 2024**, Congres Autisme, Amsterdam, <www.symposiumautisme.nl>
- 6 september 2024**, Deadline Taaldidactiekprijs, <vllt.nl/scriptie24>
- 28 september – 5 oktober 2024**, Week van het Nederlands, <www.weekvanhetnederlands.org>
- 8 november 2024**, Congres Levende Talen, Zwolle, <levendetalen.nl>

Congres Autisme

Hoe voorkomen of verhelpen we dat mensen met autisme vastlopen? Dat is de vraag die centraal staat tijdens het Congres Autisme, dat plaatsvindt op 18 juni 2024 in Amsterdam.

Vast komen te zitten – letterlijk of figuurlijk – is iets dat kinderen en volwassenen met autisme vaak ervaren. Als ze letterlijk vast komen te zitten, betekent dit dat ze door gespannen spieren moeizaam of onhandig bewegen en dus weinig actie ondernemen. Figuurlijk vastzitten verwijst naar zich eenzaam en klem voelen in situaties en activiteiten die niet voldoende voorzien in persoonlijke behoeften. Denk aan sociale wrijvingen thuis, op school of het werk, waardoor ze zich nergens echt op hun plek voelen.

Om meer inzicht te geven in dit fenomeen van vastlopen, zullen er in dit congres verschillende lezingen de revue passeren. Er zal onderzoek gepresenteerd worden met niet alleen cijfers over vastlopen, maar juist ook ervaringsverhalen. Er zullen manieren van behandelen en begeleiden gepresenteerd worden, om professionals te inspireren zelf ook op passende wijze hun steentje bij dragen om mensen met autisme uit hun staat van vastzitten te helpen.

Voor informatie en aanmelding, zie <www.symposiumautisme.nl>.

Lezen Centraal 2024

Op 17 april 2024 vindt het congres Lezen Centraal plaats in het Beatrix Theater te Utrecht. Het congres is bestemd voor medewerkers in de kinderopvang, leraren (primair onderwijs tot en met mbo), beleidsmakers, bibliotheekprofessionals, onderzoekers en andere geïnteresseerden in leesbevordering. Het thema ditmaal is 'Van denken tot doen'.

We weten inmiddels veel over een effectieve (voor)leesaanpak. Voorlezen en vrij lezen zijn ijkpunten op een (school)dag. Kinderen gaan altijd actief aan de slag met teksten. Taalvaardigheden als lezen, luisteren, praten en schrijven worden in samenhang geleerd. Het aanleren van lees- of luistervaardigheden is geen doel op zich. Kinderen lezen en luisteren vanuit de motivatie om iets te beleven en kennis op te doen. Een voorwaarde voor het slagen van zo'n effectieve (voor)leesaanpak is dat rijke teksten, waaronder veel (jeugd)literatuur, centraal staan binnen een betekenisvol thema.

Tot zover de theorie. De praktijk is weerbarstiger. Hoe kun je in de kinderopvang, het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs aan de slag met een adequate leesaanpak? Hoe richten we het onderwijs zo in dat alle kinderen opgroeien tot lezers? Welke didactiek is passend en welke activiteiten organiseren we? Deze kwesties komen allemaal aan bod in het congres op 17 april.

Voor meer informatie zie <vllt.nl/lezencentraal>.

Anéla-/VIOT-Juniorendag

Op vrijdag 19 april 2024 vindt de jaarlijkse Anéla-/VIOT-Juniorendag plaats aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Tijdens de Juniorendag krijgen bachelor- en masterstudenten, junior-onderzoekers en promovendi op het gebied van toegepaste taalkunde de mogelijkheid om hun werk onder de aandacht te brengen door middel van een mondelinge presentatie of een posterpresentatie. Daarnaast wordt er tijdens deze dag de Scriptieprijs uitgereikt aan de beste masterscriptie op het gebied van toegepaste taalkunde.

Meer informatie is te vinden op <vllt.nl/anela>.